

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 27 czerwca 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosław Sadowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Aleksander Stępkowski

Radosław Tomasz Jeż (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z powództwa M. S.

przeciwko D. Z.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych 27 czerwca 2023 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Prokuratora Generalnego od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym Sądu Rejonowego w Busku-Zdroju z 24 lipca 2012 r., sygn. I Nc 354/12,

**uchyla zaskarżony nakaz zapłaty w całości i przekazuje sprawę
Sądowi Rejonowemu w Busku-Zdroju do ponownego rozpoznania.**

(NM)

UZASADNIENIE

Nakazem zapłaty wydanym w postępowaniu nakazowym Sąd Rejonowy w Busku-Zdroju dnia 24 lipca 2012 r., I Nc 354/12 nakazał pozwanemu D. Z., aby zapłacił powodowi M. S. kwotę 20 000,00 zł wraz z odsetkami umownymi od tej kwoty

w wysokości 0,5 % dziennie od dnia 1 stycznia 2006 r. do dnia zapłaty oraz kwotę 2 667,00 zł tytułem zwrotu kosztów procesu w tym kwotę 2 400,00 zł tytułem kosztów zastępstwa procesowego w terminie 2 tygodni od doręczenia nakazu, albo wniósł w tymże terminie do tutejszego Sądu zarzuty.

Sąd Rejonowy ustalił następujący stan faktyczny. W dacie bliżej nieustalonej D. Z. podpisał weksel in blanco. W dacie 1 stycznia 2006 roku D. Z. określony jako wystawca weksla własnego in blanco oraz M. S. określony jako wierzyciel zawarli w formie pisemnej porozumienie do weksla in blanco. W treści porozumienia zawarto oświadczenie D. Z., iż celem zabezpieczenia pożyczki w kwocie głównej 20.000 zł przysługującego M. S., D. Z. wystawia z tytułu udzielenia pożyczki na rzecz M. S. weksel własny in blanco. Stosownie do dalszych postanowień umowy, wystawca zagwarantował, iż ureguluje całość zapłaty długu wraz z odsetkami do 30 grudnia 2007 roku przelewem na podane przez wierzyciela konto - obowiązuje data uznania na rachunku wierzyciela, a w razie niedotrzymania terminu spłaty całego długu, o którym mowa wyżej wraz z odsetkami w terminie do 30 grudnia 2007 roku. Wystawca upoważnił wierzyciela do wypełnienia weksla in blanco w następujący sposób: wierzyciel wpisze według swojego uznania datę i miejsce jego wystawienia oraz datę płatności, wierzyciel wpisze według swojego uznania miejsce płatności. Wierzyciel ma prawo uzupełnić weksel klauzulą „bez protestu”. Wierzyciel ma prawo wypełnić weksel na sumę wekslową obejmującą całość należności głównej wraz z przysługującymi odsetkami i innymi kosztami ubocznymi jakie wierzyciel poniósł. Wierzyciel ma prawo naliczać od kwoty głównej umowne odsetki karne za nieterminową płatność w wysokości 0,5% dziennie liczonymi od dnia 1 stycznia 2006 roku do dnia faktycznej zapłaty. Wierzyciel ma prawo doliczyć do kwoty głównej i odsetek wszelkie straty jakie poniósł z tytułu braku możliwości inwestowania niniejszej pożyczki niezwróconej w terminie do 30 grudnia 2007 roku. Dalej, w treści podpisanego przez D. Z. i M. S. porozumienia zawarto postanowienie, zgodnie z którym porozumienie to jest ostatecznym przedsądowym wezwaniem do zapłaty, bez ponownego wzywania dłużnika do uregulowania zadłużenia czy wzywania go do wykupu weksla. W treści porozumienia wskazano także numer rachunku bankowego wierzyciela. W treści porozumienia zawarto także postanowienie zgodnie z którym wszelka korespondencja związana z niniejszą umową i jej wykonaniem będzie w

razie jej nieodebrania przez drugą stronę uważana za skutecznie doręczoną, jeśli zostanie skierowana do tej strony na adres korespondencyjny wskazany w umowie, bądź później wskazany w formie pisemnej.

W dacie 26 maja 2011 roku M. S. skierował do D. Z. w formie pisemnej ostateczne przedsądowe wezwanie do zapłaty/wezwanie do wykupu weksla. W treści tego dokumentu wezwał go do zapłaty kwoty 20.000 zł z należnymi odsetkami w wysokości 0,5 % dziennie liczonymi od dnia 1 stycznia 2006 roku zaznaczając, że brak wpłaty w/w kwoty w wyznaczonym terminie 7 dni od daty otrzymania niniejszego pisma spowoduje wszczęcie postępowania sądowego.

W roku 2012 D. Z. złożył pisemne oświadczenie, iż w chwili obecnej nie jest w stanie spłacić pożyczki w kwocie 20.000 zł z umownymi odsetkami w wysokości 0,5 % dziennie liczonymi od dnia 1 stycznia 2006 roku, gdyż ma trudną sytuację finansową. Oświadczył także iż zobowiązanie powyższe spłaci po znalezieniu pracy. W dacie bliżej nieustalonej złożył odrębne oświadczenie pisemne, iż zadłużenie, o którym mowa w wekslu i deklaracji wekslowej będzie spłacał w miesięcznych ratach po 300 zł miesięcznie. Kwotę 20.000 zł z należnymi odsetkami w wysokości 0,5 % dziennie liczonymi od pierwszego stycznia 2006 roku odda jak znajdzie pracę.

Opisany wyżej stan faktyczny Sąd Rejonowy ustalił na podstawie dokumentów znajdujących się w aktach sprawy. Dokumenty te nie wzbudziły wątpliwości Sądu co do swej autentyczności, albowiem nie nosiły śladów podrobienia bądź przerobienia. Weksel in blanco został złożony w Sądzie w oryginale, zaś pozostałe dokumenty stanowią kopie poświadczone za zgodność z oryginałem przez pełnomocnika w osobie adwokata.

W treści uzasadnienia Sąd wskazał, że stosownie do dyspozycji obowiązującego w dacie wydania nakazu zapłaty art. 484¹ § 2 k.p.c. Sąd rozpoznaje sprawę w postępowaniu nakazowym na pisemny wniosek powoda zgłoszony w pozwie. Rozpoznanie sprawy następuje na posiedzeniu niejawnym (art. 484¹ § 3 k.p.c.). Stosownie do obowiązującego w dacie wydania nakazu art. 485 § 1 pkt 3 k.p.c. Sąd wydaje nakaz zapłaty między innymi wówczas, gdy powód dochodzi roszczenia pieniężnego albo świadczenia innych rzeczy zamiennych, a okoliczności uzasadniające dochodzone żądanie są udowodnione dołączonym do pozwu wezwaniem dłużnika do zapłaty i pisemnym oświadczeniem

dłużnika o uznaniu długu. Przepis art. 485 określa konieczną, a zarazem wystarczającą treść dokumentów stanowiących podstawę do wydania nakazu zapłaty. Powód zatem nie musi udowadniać wszelkich okoliczności uzasadniających dochodzone roszczenie, łącznie z przyczyną istnienia okoliczności uzasadniających wydanie nakazu zapłaty, a więc w granicach wyznaczonych specyfiką dokumentów wymienionych w art. 485 k.p.c.

Wydanie nakazu zapłaty na podstawie art. 485 § 1 pkt 3 k.p.c. wymaga przedstawienia przez powoda dwóch dokumentów - wezwania dłużnika do zapłaty i pisemnego oświadczenia dłużnika o uznaniu długu. Dla skuteczności uznania nie jest wymagana żadna szczególna forma. Oświadczenie o uznaniu długu może zostać złożone w sposób zarówno wyraźny, jak i dorozumiany, np. przez zapłatę odsetek, spełnienie części świadczenia, prośbę o odroczenie płatności długu, rozłożenie na raty. W postępowaniu nakazowym oświadczenie dłużnika musi jednak przybrać formę pisemną (por. M. Manowska [w:] A. Adamczuk, P. Prus, M. Radwan, M. Sieńko, E. Stefańska, M. Manowska, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 478- 1217, LEX/el. 2022, art. 485).

Stosownie do treści art. 491 § 1 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym w dacie orzekania wydając nakaz zapłaty sąd orzeka, że pozwany ma w ciągu dwóch tygodni od dnia doręczenia nakazu zaspokoić roszczenie w całości wraz z kosztami albo wnieść w tym terminie zarzuty. Zgodnie natomiast z treścią art. 720 § 1 k.c. przez umowę pożyczki pożyczkodawca zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy albo rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości. Stosownie do treści art. 481 § 1 k.c. w brzmieniu z daty orzekania, jeżeli dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, wierzyciel może żądać odsetek za czas opóźnienia, chociażby nie poniósł żadnej szkody i chociażby opóźnienie było następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi. Jeżeli stopa odsetek za opóźnienie nie była z góry oznaczona, należą się odsetki ustawowe. Jednakże, gdy wierzytelność jest oprocentowana według stopy wyższej niż stopa ustawowa, wierzyciel może żądać odsetek za opóźnienie według tej wyższej stopy (art. 481 § 2 k.c.).

Wobec treści załączonych do pozwu dokumentów Sąd Rejonowy nie dostrzegł przesłanek, aby wniosku powoda o rozpoznanie sprawy w trybie postępowania nakazowego nie uwzględnić. Powód dołączył do pozwu weksel in blanco k. 7, porozumienie do weksla in blanco k. 8 oraz ostateczne przedsądowe wezwanie do zapłaty k. 11, z których to dokumentów wynika, iż powód wezwał pozwanego w formie pisemnej do zapłaty kwoty 20 000 zł z należnymi odsetkami w wysokości 0,5 % dziennie liczonymi od dnia 1 stycznia 2006 roku. Z dokumentów tych wynikało także w sposób dla Sądu niewątpliwy, iż pozwany zobowiązanie takie rzeczywiście zaciągnął - pod porozumieniem na k. 8 znajduje się jego podpis, dokument ten jak również dokument wezwania były poświadczone za zgodność z oryginałem przez pełnomocnika w osobie adwokata. Z dokumentu tego wynika, że powód pożyczył pozwanemu kwotę 20.000 zł, pozwany zobowiązał się zaś do jej zwrotu w terminie do dnia 30 grudnia 2007 roku z należnymi odsetkami w wysokości 0,5 % dziennie liczonymi od dnia 1 stycznia 2006 roku do dnia zapłaty. Podobnie, powód przedłożył oświadczenie pozwanego o uznaniu długu, o którym mowa w wezwaniu datowane później aniżeli wezwanie, także poświadczone za zgodność z oryginałem przez pełnomocnika w osobie adwokata.

W konsekwencji Sąd Rejonowy uznał przesłanki wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym statuowane art. 485 § 1 pkt 3 k.p.c. za spełnione. Sąd Rejonowy zważył również, że w dacie orzekania nakazem przepisy kodeksu cywilnego o odsetkach maksymalnych jeszcze nie obowiązywały. Zobowiązanie powstało z czynności prawnej zawartej najpóźniej 1 stycznia 2006 roku, zaś regulacje zawarte w art. 359 § 2¹ k.c., 359 § 2² k.c. oraz 359 § 2³ k.c. weszły w życie w dniu 20 lutego 2006 roku i zgodnie z art. 5 Ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 157, poz. 1316) stosuje się je do czynności prawnych dokonywanych po ich wejściu w życie.

Prokurator Generalny (dalej: „Skarżący”) na podstawie art. 89 § 1 i § 2 w zw. z art. 115 § 1 i § 1a Ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz. U. z 2021 r., dalej: „u.SN”) z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej poprzez zagwarantowanie zasad, wolności i praw człowieka i obywatela, określonych w art. 45 ust. 1 oraz art. 2 Konstytucji

Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78. poz. 486 ze zm., dalej: „Konstytucja RP”), jako prawa do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zasady zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa oraz zasady pewności i bezpieczeństwa prawnego, wniósł skargę nadzwyczajną od prawomocnego nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym wydanego przez Sąd Rejonowy w Busku - Zdroju w dniu 24 lipca 2012 r., sygn. akt I Nc 354/12, w sprawie z powództwa M. S. przeciwko D. Z. o zapłatę. Wydany nakaz zapłaty zaskarżył w całości.

Na zasadzie art. 89 § 1 pkt 1 i 2 u.SN zaskarżonemu orzeczeniu zarzucił:

1. naruszenie zasad, wolności i praw człowieka i obywatela, określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 486 ze zm., dalej: „Konstytucja RP”), a mianowicie zasady praworządności, sprawiedliwości proceduralnej, a także prawa do rzetelnej procedury, zasady zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa oraz zasady pewności i bezpieczeństwa prawnego wynikających z art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP poprzez uznanie przez Sąd Rejonowy w Busku - Zdroju, iż zachodzą podstawy do wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym nie zaś skierowania sprawy do rozpoznania na rozprawie, podczas gdy już z treści pozwu oraz z załączonych dokumentów w sposób oczywisty wynikało, że roszczenie skierowane wobec D. Z. w zakresie żądania we wskazanej wysokości odsetek było oczywiście bezzasadne, bowiem było nieważne na zasadzie art. 58 k.c., jako sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym przepisem art. 353¹ k.c. oraz z zasadami współżycia społecznego, nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym nie mógł być więc wydany;
2. naruszenie w sposób rażący:
 1. prawa materialnego - art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 1 i § 3 k.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie i uznanie, że umowa pożyczki zawarta pomiędzy M. S. i D. Z. w dniu 1 stycznia 2006 r., w której pożyczkobiorca zobowiązał się do zwrotu pożyczkodawcy kwoty 20 000,00 zł udzielonej mu pożyczki na okres do dnia 30 grudnia 2007 r., a w przypadku nieterminowej zapłaty zobowiązał się do zapłaty odsetek w wysokości 0,5% za każdy dzień

zwłoki od dnia 1 stycznia 2006 r., jest w całości ważna, jako zgodna z zasadą swobody umów, podczas gdy zarówno jej treść, jak i cel z uwagi na regulacje dotyczące zastrzeżenia odsetek mających charakter „lichwiarski” są sprzeczne z celem i naturą umowy pożyczki, a także z zasadami współżycia społecznego i w tym zakresie umowa jest nieważna na zasadzie art. 58 § 1 w zw. z § 2,3 k.c., jako sprzeczna z ustawą i zasadami współżycia społecznego;

2. prawa procesowego - art. 485 § 1 pkt 3 i § 2 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym na dzień orzekania przez jego niewłaściwe zastosowanie, co skutkowało wydaniem nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, który nakazywał, by pozwany D. Z. zapłacił powodowi M. S. kwotę 20 000,00 zł wraz z odsetkami umownymi od tej kwoty 0,5 % dziennie od dnia 1 stycznia 2006 r. do dnia zapłaty, podczas gdy już z treści pozwu i dołączonych do niego dokumentów w postaci oświadczenia o uznaniu długu oraz porozumienia do weksla in blanco z dnia 1 stycznia 2006 r. w sposób oczywisty wynika, że roszczenie skierowane wobec pozwanego nie może być w całości uznane za udowodnione, gdyż w zakresie żądania wskazanej wysokości odsetek od kwoty 20 000,00 zł było oczywiście bezzasadne, albowiem było nieważne na zasadzie art. 58 k.c., jako sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym przepisem art. 353¹ k.c., brak więc było podstaw do wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym.

Prokurator Generalny na zasadzie art. 91 § 1 u.SN wniósł o uchylenie zaskarżonego nakazu zapłaty w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Busku - Zdroju, I Wydział Cywilny, z pozostawieniem temu sądowi rozstrzygnięcia o kosztach postępowania ze skargi nadzwyczajnej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje

Zgodnie z treścią art. 89 § 1 u.SN, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, od prawomocnego orzeczenia sądu

powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna, o ile:

1) orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji lub

2) orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub

3) zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego - a orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Z kolei z art. 115 § 1 u.SN wynika, że skarga nadzwyczajna od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r., może być wniesiona w okresie 6 lat od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy. Stosownie zaś do art. 115 § 1a u.SN, skarga nadzwyczajna od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, które uprawomocniło się przed jej wejściem w życie, może być wniesiona przez Prokuratora Generalnego lub Rzecznika Praw Obywatelskich. W przedmiotowej sprawie skarga nadzwyczajna została wniesiona przez Prokuratora Generalnego w okresie 6 lat od wejścia w życie u.SN, a zaskarżony nakaz zapłaty z dnia 24 lipca 2012 r. uprawomocnił się po dniu 17 października 1997 r., a przed wejściem w życie ustawy o SN. W świetle art. 89 § 1 i 2 w zw. z art. 115 § 1 i 1a u.SN nie budzi więc wątpliwości legitymacja Prokuratora Generalnego do wniesienia skargi nadzwyczajnej i dochowanie terminu na jej wniesienie.

Nakaz zapłaty, przeciwko któremu w całości lub w części nie wniesiono skutecznie zarzutów, ma skutki prawomocnego wyroku (art. 494 § 2 k.p.c. - w brzmieniu obowiązującym na dzień orzekania). Orzeczenie to nie zostało wzruszone w trybie wznowienia postępowania. Niedopuszczalne jest w tej sprawie także wniesienie skargi kasacyjnej. Wniesieniu skargi nadzwyczajnej nie stoi na przeszkodzie wartość przedmiotu zaskarżenia, gdyż przepisy u.SN nie wprowadzają w tym zakresie ograniczenia. Z uwagi na upływ dwóch lat od uprawomocnienia się orzeczenia, nie jest możliwe wniesienie skargi

o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424⁶ § 1 k.p.c.).

Jak wynika z treści art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod rozwagę nieważność postępowania. Przepis ten, z mocy art. 95 pkt 1 u.SN, stosuje się w postępowaniu w sprawie skargi nadzwyczajnej.

Skargę nadzwyczajną oparto na zarzucie naruszenia przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz na zarzutach - rażącego naruszenia prawa materialnego (art. 353¹ k.c.), powodującego nieważność umowy pożyczki w zakresie ustalenia lichwiarskich odsetek za opóźnienie (art. 58 § 1, 2 i 3 k.c.), oraz będącego jego konsekwencją - rażącego naruszenia prawa procesowego, tj. art. 485 § 1 pkt 3 i § 2 k.p.c., w brzmieniu obowiązującym na dzień orzekania przez wydanie nakazu zapłaty, w sytuacji gdy już z treści pozwu i dołączonych do niego dokumentów w sposób oczywisty wynikało, że roszczenie skierowane wobec pozwanego nie może być w całości uznane za udowodnione.

Pierwszy zarzut sformułowany na podstawie art. 89 § 1 pkt 1 u.SN dotyczy naruszenia art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Zarzut naruszenia prawa do sądu związany jest ściśle z zarzutem rażącego naruszenia art. 485 § 1 pkt 3 i 2 k.p.c. W istocie bowiem, zarzut naruszenia prawa do sądu rozumianego jako prawo do sprawiedliwego rozpoznania sprawy przez niezawisły i niezależny sąd, opiera się na fakcie, że rozstrzygnięcie w sprawie zapadło w ramach postępowania nakazowego, które będąc postępowaniem o charakterze uproszczonym, nie pozwoliło właściwie zbadać okoliczności sprawy oraz prowadziło do niesprawiedliwego rozstrzygnięcia. Dlatego uzasadnione jest łączne rozpoznanie zarzutów naruszenia art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz rażącego naruszenia art. 485 § 1 pkt 3 i 2 k.p.c.

W postępowaniu nakazowym wszczynanym na wniosek powoda orzeczenie (nakaz zapłaty) jest wydawane w razie pozytywnej oceny materiału dowodowego, przedstawionego w postaci dokumentów o wysokim stopniu pewności (dokumenty urzędowe, weksle, czek, dokumenty zawierające oświadczenie dłużnika o uznaniu długu itp.); postępowanie to cechują ponadto ograniczenia przedmiotowe,

sformalizowanie, rodzaj wydawanego orzeczenia i środki jego zaskarżenia. Sprawa w pierwszej fazie postępowania nakazowego jest rozpatrywana na posiedzeniu niejawnym (art. 484¹ § 3) w składzie jednoosobowym. W tej fazie postępowania nie istnieje zatem możliwość podejmowania przez sąd czynności na posiedzeniu jawnym, a tym bardziej wyznaczania rozprawy. Środkiem zaskarżenia nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym są zarzuty. Zaliczane są do środków zaskarżenia o charakterze opozycyjnym, które cechują się jedynie suspensywnością, tzn. wniesienie zarzutów nie przenosi sprawy do innego sądu wyższego rzędu, a tylko powoduje wstrzymanie uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia. W wyniku ich prawidłowego wniesienia sąd, który wydał nakaz, ponownie rozpoznaje sprawę już z udziałem pozwanego, który może bezpośrednio ustosunkować się do zgłoszonych przez powoda roszczeń. (T. Ereciński [w:] P. Grzegorzczak, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, T. Ereciński, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze, wyd. IV, Warszawa 2012, art. 484¹).

W rozpoznawanej sprawie pozwany nie wykazał się żadną aktywnością zmierzającą do wyartykułowania swoich racji i zmiany sytuacji prawnej zaistniałej po wydaniu nakazu zapłaty. Postępowanie nakazowe jako niewiążące definitywnie zapadłym w jego toku orzeczeniem, pod warunkiem wniesienia w terminie zarzutów, umożliwiałoby rozpoznanie sprawy na rozprawie, która dawałaby stronie pozwanej szansę na podjęcie skutecznej ochrony własnych interesów. Przyczyny niewniesienia zarzutów przez pozwanego mogły być różne. Niezależnie jednak od powodów, dla których tak się stało, brak wniesienia zarzutów przez pozwanego względem nakazu zapłaty skutecznie uniemożliwił Sądowi Rejonowemu pełne rozpoznanie sprawy. Sąd dysponował jednak porozumieniem do weksla *in blanco* i musiał być świadom niezwykle wysokiego oprocentowania za zwłokę w spłaceniu pożyczki, bowiem jego wysokość została wprost ujęta w nakazie zapłaty.

W świetle tych ustaleń Sąd Najwyższy stwierdza, że Sąd Rejonowy dopuścił się naruszenia prawa procesowego, tj. art. 485 § 1 pkt 3 i 2 k.p.c. (w brzmieniu na dzień orzekania). Jednak z uwagi na charakter postępowania nakazowego i bierność pozwanego w tym zakresie, nie istnieją okoliczności,

które pozwalałyby uznać to naruszenie za rażące. Z tych samych powodów nie sposób mówić o naruszeniu chronionego przez art. 45 ust. 1 Konstytucji prawa pozwanego do sądu.

Kolejny zarzut dotyczy rażącego naruszenia prawa materialnego, tj. art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 1 i 3 k.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie.

Według art. 89 § 1 pkt 2 u.SN skarga nadzwyczajna może zostać uwzględniona, jeżeli orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie. Sąd Najwyższy podkreśla, że naruszenie prawa „rażące” jest czym innym niż naruszenie prawa „oczywiste”, czyli widoczne dla przeciętnego prawnika *prima facie* bez konieczności wnikliwej analizy (por. np. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z 29 marca 2019 r., V CSK 326/18 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 2017 r., SNO 22/17).

Na tle skargi nadzwyczajnej ocena tego, czy doszło do rażącego naruszenia prawa jest uzależniona od: (1) wagi naruszonej normy, tj. jej pozycji w hierarchii norm prawnych, (2) stopnia (istotności) jej naruszenia, (3) skutków naruszenia dla stron postępowania.

Naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię polega na błędnym ustaleniu treści pojęć prawnych, w tym zasad współżycia społecznego (wyroki Sądu Najwyższego z 8 marca 2012 r., III PK 52/11 oraz z 19 stycznia 1998 r., I CKN 424/97). Naruszenie prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie polega natomiast na błędnym przyjęciu lub zaprzeczeniu związku, jaki zachodzi między faktem ustalonym w procesie a normą prawną (T. Ereciński, uwaga nr 15 do art. 398³ Kodeksu postępowania cywilnego, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom III, Postępowanie rozpoznawcze, red. T. Ereciński, LEX/el. 2016).

Zasada swobody umów ujęta wprost w art. 353¹ k.c. znajduje zastosowanie w sferze obligacyjnych stosunków umownych i obejmuje trzy zasadnicze aspekty: po pierwsze - swobodę zawarcia umowy, po drugie - swobodę wyboru kontrahenta, po trzecie - swobodę kształtowania treści i celu umowy przez strony. Na jej istotne systemowe znaczenie w prawie zobowiązań zwraca uwagę zarówno polskie orzecznictwo konstytucyjne (wyroki Trybunału Konstytucyjnego z: 29 kwietnia 2003 r., SK 24/02; 13 września 2005 r., K 38/04; 27 listopada 2006 r., K 47/04; 17 lipca 2007 r., P 16/06; 19 lipca 2007 r., K 11/06; 16 października 2014 r., SK 20/12),

jak i orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości UE (wyroki z: 15 grudnia 1995 r. w sprawie C-415/93, J-M B.; 6 czerwca 2000 r. w sprawie C-281/98, R. A.).

Sankcję związaną z naruszeniem dyspozycji art. 353¹ k.c. w postaci bezwzględnej nieważności czynności prawnej określa art. 58 k.c. Jest to przepis bezwzględnie obowiązujący, który sąd zobowiązany jest brać pod uwagę z urzędu (uchwała Sądu Najwyższego z 17 czerwca 2005 r., III CZP 26/05). Koresponduje to tym samym z publicznoprawnymi celami skargi nadzwyczajnej.

Na tle rozpoznawanej sprawy zawarta pomiędzy stronami umowa odpowiadała definicji umowy pożyczki z art. 720 k.c. Zgodnie z treścią tego przepisu, przez umowę pożyczki dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy albo rzeczy oznaczonych co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości. Do *essentialia negotii* umowy pożyczki należy oznaczenie stron i określenie ilości pieniędzy albo rzeczy oznaczonych co do gatunku oraz zobowiązanie się do ich przeniesienia, a nadto obowiązek zwrotu przedmiotu pożyczki. Bez tych elementów nie ma umowy pożyczki (wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 22 września 2015 r., I ACa 332/15, LEX nr 1956958).

Przepisy kodeksu cywilnego nie przesądzają kwestii odpłatności umowy pożyczki; nie statuują też w tym względzie żadnego domniemania (W. Pyziół (w:) System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań - część szczegółowa, t. 8, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011, s. 333). Umowa pożyczki może więc mieć charakter odpłatny, a odpłatność może być w ramach swobody umów zastrzeżona przez strony w postaci odsetek. Odsetki te mają wówczas charakter odsetek kapitałowych (zwykłych) i stanowią wynagrodzenie za używanie cudzego kapitału. Stosuje się do nich art. 359 k.c., który w § 1 stanowi, że odsetki od sumy pieniężnej należą się tylko wtedy, gdy to wynika z czynności prawnej albo z ustawy, z orzeczenia sądu lub z decyzji innego właściwego organu.

W przedmiotowej sprawie z treści porozumienia do weksla *in blanco* podpisanego przez strony w dniu 1 stycznia 2006 r. wynika, iż strony zawarły umowę pożyczki kwoty 20 000,00 zł. Całość długu miała zostać uregulowana do dnia 30 grudnia 2007 r. Postanowiono również, iż wierzyciel ma prawo naliczać od kwoty

głównej umowne odsetki karne w wysokości 0,5% dziennie liczone od dnia 1 stycznia 2006 r. do dnia faktycznej zapłaty. Na podstawie wydanego nakazu zapłaty Komornik Sądowy w Busku - Zdroju P. M. prowadził postępowanie egzekucyjne o sygn. Km [...], które zostało umorzone w dniu 2 listopada 2018 r. z uwagi na brak wpłaty zaliczki na oszacowanie nieruchomości przez biegłego. Aktualnie wysokość odsetek wynosi ok. 350 000,00 zł.

W kwestii dopuszczalności zastrzeżenia odsetek powstaje problem ich wysokości i oceny ich „lichwiarskiego” charakteru. W skardze nadzwyczajnej wskazano, że określone w umowie oprocentowanie było oczywiście sprzeczne z celem i naturą umowy pożyczki oraz zasadami współżycia społecznego.

Zgodnie z brzmieniem art. 481 § 2 zd. 1 k.c. obowiązującym w dacie zawarcia umowy, jeżeli stopa odsetek za opóźnienie nie była z góry oznaczona, należne są odsetki ustawowe. Sformułowanie „jeżeli stopa odsetek za opóźnienie nie była z góry oznaczona” wskazuje na dyspozytywny charakter tego przepisu i dopuszczalność umownego ustalenia wysokości odsetek za opóźnienie przez strony. Sam art. 481 k.c. nie określał wówczas maksymalnej wysokości odsetek umownych za opóźnienie. Próg taki został wprowadzony *expressis verbis* w art. 481 § 2¹ k.c. dopiero z dniem 1 stycznia 2016 r. na mocy ustawy z dnia 9 października 2015 r. o zmianie ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r. poz. 1830) w wysokości dwukrotności wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie w stosunku rocznym. Przepisy te nie miały mocy wstecznej. Wówczas także wprowadzono w art. 481 § 2⁴ k.c. upoważnienie dla Ministra Sprawiedliwości do ogłaszania w drodze obwieszczenia wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie.

W dacie zawarcia umowy pożyczki stanowiącej podstawę dochodzonego roszczenia tj. najpóźniej w dniu 1 stycznia 2006 r., nie obowiązywały jeszcze regulacje dotyczące odsetek maksymalnych, zawarte w art. 359 § 2¹, 359 § 2² oraz 359 § 2³ k.c. dotyczące maksymalnej wysokości odsetek wynikających z czynności prawnej, które zostały wprowadzone z dniem 20 lutego 2006 r. na mocy tzw. ustawy „antylichwiarskiej” z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 157, poz. 1316).

Zasadniczym celem ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. wprowadzającej przedmiotowe regulacje, była eliminacja z obrotu nadmiernych, lichwiarskich odsetek, grożących „pętlą zadłużenia” (por. druk sejmowy IV kadencji nr 3059), oraz nawiązaniem do modelu rozwiązań intertemporalnych w obszarze prawa zobowiązań wynikającego z art. XXVI i XLIX ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94 z późn. zm., dalej jako: p.w.k.c.) co miało chronić interesy słabszych uczestników obrotu gospodarczego. Regulacje te dotyczyły przy tym nie tylko odsetek kapitałowych, lecz także odsetek za opóźnienie (tak m.in. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 marca 2018 r., III CZP 107/17, OSNC 2019/2/17, LEX nr 2467066).

Maksymalna wysokość tych odsetek została ustalona na poziomie czterokrotności wysokości stopy kredytu lombardowego NBP w stosunku rocznym (art. 359 § 2¹ k.c.). Następnie, z dniem 1 stycznia 2016 r. na mocy wskazanej wyżej ustawy z dnia 9 października 2015 r. maksymalną wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej ustalono na poziomie dwukrotności wysokości odsetek ustawowych w stosunku rocznym (art. 359 § 2¹ k.c.), upoważniając Ministra Sprawiedliwości do ogłaszania w drodze obwieszczenia wysokości odsetek ustawowych. Także te ustawy nowelizujące nie miały mocy wstecznej. Część doktryny i orzecznictwa stała na stanowisku, że w okresie, w którym nie było ustawowo określonych odsetek ustawowych, strony mogły je określać całkiem dowolnie, korzystając z zasady swobody umów, wyrażonej w art. 353¹ k.c.

Kontrola prawidłowości postanowień umownych o wysokości odsetek oparta jest na założeniu, że - chociaż w czasie zawierania umowy nie obowiązywały przepisy ograniczające maksymalną stopę odsetkową, a przepis przejściowy (art. 5) ustawy z 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 157, poz. 1316) nakazywał stosować nowe przepisy do czynności prawnych dokonanych po wejściu w życie ustawy - treść nowego art. 359 § 2¹ k.c. może stanowić przesłankę dokonywanej w toku procesu oceny, czy konkretne odsetki umowne mieściły się w dozwolonej stronom swobodzie kształtowania treści stosunku prawnego, czy też nie. Taki kierunek interpretacji wskazał także Sąd Najwyższy w niepublikowanym wyroku z 4 listopada 2005 r. (V CK 162/05; tak też Sąd Najwyższy w wyroku z 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04).

Przy ocenie zatem prawidłowości postanowień zawartej umowy decydujący jest stan prawny i okoliczności faktyczne istniejące w momencie jej zawierania.

Jeżeli zatem art. 5 ustawy z 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz zmianie niektórych innych ustaw nakazywał stosować nowe przepisy do czynności prawnych dokonanych po wejściu w życie ustawy, nie mógł mieć w sprawie zastosowania, zasadne jest odwołanie się do reguł intertemporalnych wywiedzionych z ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. p.w.k.c. Zgodnie z art. XLIX § 3 p.w.k.c. przepisy kodeksu cywilnego o skutkach niewykonania zobowiązań i o zwłoce wierzyciela stosuje się do zobowiązań powstałych przed dniem wejścia kodeksu w życie, jeżeli niewykonanie zobowiązania lub zwłoka wierzyciela nastąpiły po tej dacie. Tym samym, prawem właściwym dla odsetek za opóźnienie powinno być prawo obowiązujące w dniu, za który należą się odsetki.

W rezultacie więc w dacie wyrokowania, przepisy nie wyznaczały pułapu maksymalnej wysokości dopuszczalnych odsetek za opóźnienie (art. 481 k.c.), o ile strony zdecydowałyby się określić je umownie. Prawu polskiemu nie był znany zakaz pobierania odsetek *ultra alterum tantum*, który polega na tym, że jeżeli suma pobranych odsetek osiąga wysokość należności głównej, wierzyciel nie może nadal domagać się płacenia odsetek.

Pozostawienie stronom swobody określenia wysokości odsetek, gdy ich źródłem jest ustawa, jak i wówczas, gdy dopuszczalność ich wynika z umowy, nie uchyla kontroli tych stosunków prawnych formowanych w warunkach wolności gospodarczej pod kątem klauzul ogólnych, zabezpieczających obrót gospodarczy przed zjawiskami patologicznymi, które mimo pozornej zgodności z innymi przepisami nie mogą doznawać ochrony ze strony państwa.

Umowa pożyczki nie może być więc wolna od oceny z zastosowaniem kryteriów, o których mowa w art. 353¹ k.c. W przeciwnym wypadku mogłoby to bowiem oznaczać przyzwolenie na wypaczenie sensu umowy w aspekcie charakteru stosunku prawnego tą umową ukształtowanego, zarówno z punktu widzenia zasady ograniczenia swobody kontraktowej, jak i granic wykonywania prawa podmiotowego (tak m.in. Sąd Najwyższy w wyroku z 23 czerwca 2005 r., sygn. II CK 742/04, LEX nr 180873).

Ustawodawca, mając na względzie bogactwo życia gospodarczego, sformułował konieczne ograniczenia w postaci klauzul generalnych i pozostawił sądom wypełnienie ich treścią na podstawie znajomości zjawisk ekonomicznych i społecznych. Do nich należą zasady współżycia społecznego. W ślad za orzecznictwem Sądu Najwyższego „można przyjąć, że przez zasady współżycia społecznego należy rozumieć podstawowe zasady etycznego i uczciwego postępowania. Można więc odwoływać się do takich znanych pojęć, jak «zasady słuszności», «zasady uczciwego obrotu», «zasady uczciwości» czy «lojalności»” (zob. wyroki Sądu Najwyższego z: 14 października 1998 r., II CKN 928/97; 28 listopada 2014 r., I CSK 735/13; 9 listopada 2016 r., II CSK 93/16; 23 marca 2017 r., V CSK 396/16). Sprzeczność z zasadami współżycia społecznego zachodzi m.in. w sytuacji, gdy do krzywdzącego dla jednej ze stron ukształtowania stosunku umownego doszło przy świadomym, bądź choćby tylko spowodowanym niedbalstwem, wykorzystaniu przez drugą stronę własnej silniejszej pozycji, przy znacznej intensywności pokrzywdzenia drugiej strony (zob. wyroki Sądu Najwyższego z: 12 marca 1965 r., I PR 6/65; 30 listopada 1971 r., II CR 505/71; 12 listopada 1974 r., I CR 602/74; 30 maja 1980 r., III CRN 54/80; 14 czerwca 2005 r., II CK 692/04; 18 marca 2008 r., IV CSK 478/07; 14 stycznia 2010 r., IV CSK 432/09; 2 marca 2012 r., II CSK 351/11; 26 maja 2021 r., V CSKP 28/21 oraz uchwała Sądu Najwyższego z 9 marca 1993 r., III CZP 27/93).

Jednocześnie w wyroku z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00 Sąd Najwyższy przypomniał, że zasady współżycia społecznego obejmują m.in. zakaz lichwy. Sąd Najwyższy określił w tym wyroku lichwę jako „zastrzeganie wysokich odsetek, przysparzających nadmiernych w danych stosunkach i nieusprawiedliwionych zysków osobom dysponującym kapitałem obrotowym [...], a prowadzących do niewypłacalności dłużników”. Problematykę tę doprecyzowało najnowsze orzecznictwo w wyroku Sądu Najwyższego z 14 kwietnia 2021 r., I NSNc 35/20, w którym potwierdzono, że zastrzeżenie w umowie odsetek o charakterze lichwiarskim narusza art. 353¹ k.c. Oznacza to, że w sytuacji, gdy umowa zawiera postanowienia lichwiarskie brak jest możliwości wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, a konieczne jest skierowanie sprawy na rozprawę. W sytuacji, gdy warunki umowy są określone z naruszeniem art. 353¹ k.c., a zatem

z naruszeniem fundamentu nowoczesnego prawa zobowiązań, jakim jest swoboda umów, wówczas nie można przed sądem powoływać się na te postanowienia umowne. W kolejnym wyroku z 9 września 2021 r., I NSNc 43/20 Sąd Najwyższy stwierdził, że ze spirali (pętli) zadłużenia wywołanej lichwiarskimi odsetkami w zasadzie nie da się wyjść - przy braku dobrej woli po stronie wierzyciela. Przyczynę takiego stanu stanowi uregulowanie art. 451 § 1 (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1740), w myśl którego to, co przypada na poczet danego długu, wierzyciel może przede wszystkim zaliczyć na, związane z tym długiem, zaległe należności uboczne, czyli w szczególności odsetki. Jeżeli zatem na dany dług składają się już w większości zaległe odsetki, przy braku zgody wierzyciela dłużnik nie ma de facto możliwości spłacenia należności głównej.

Normatywna funkcja zasad współżycia społecznego na gruncie art. 353¹ k.c. oraz 58 k.c. jest odmienna. Według hipotezy art. 353¹ k.c., zasady współżycia społecznego ograniczają swobodę kontraktową, a w art. 58 § 2 k.c. wyznaczają granice dopuszczalnej treści czynności prawnej. Z kolei, zgodnie z art. 5 k.c., służą do określenia zakresu wykonywania praw podmiotowych. Już zatem tylko z tego powodu, zastrzeżona w umowie wysokość odsetek jest rażąco wysoka i sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.

Postanowienia umowy pożyczki zastrzegające odsetki za zwłokę w spełnieniu świadczenia pieniężnego, w wysokości 0,5% dziennie liczone od dnia 1 stycznia 2006 r. do dnia faktycznej zapłaty, stanowią niewątpliwie lichwę (tak.m.in. Sąd Najwyższy w wyroku z 27 maja 2010 r., III CSK 230/09 oraz wyrok Sądu Najwyższego z 13 maja 2020 r., I NSNc 28/19, niepubl.). Wysokość odsetek winna bowiem być wiązana z ekwiwalentnością wynagrodzenia pożyczkodawcy, stanowić zabezpieczenie wymuszenia terminowości spłaty zadłużenia, a nie stanowić niemożliwego do wykonania dla pożyczkobiorcy zobowiązania do zapłaty. W uzasadnieniu przytoczonego powyżej orzeczenia z dnia 13 maja 2020 r. Sąd Najwyższy przyjął, że „odsetki za zwłokę w spełnieniu świadczenia pieniężnego, określone przed wejściem w życie powołanej ustawy z 2005 r. w wysokości 360% rocznie są wynikiem naganego zachowania wierzyciela, sprzecznego z zasadami współżycia społecznego, rozumianymi jako przyjmowane w społeczeństwie reguły moralnego, słusznego postępowania człowieka.”

Zastrzeganie w umowie pożyczki między osobami fizycznymi odsetek w wysokości nadmiernej, która nie ma uzasadnienia ani w wysokości inflacji ani w zyskach osiągniętych w ramach normalnej, rzetelnie prowadzonej działalności gospodarczej, należy uznać za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (wyrok Sądu Najwyższego z 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04, nie publ.; wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 19 września 2012 r., I ACa 377/12, nie publ.).

Tego rodzaju następstwa zawarcia umowy w zakresie zastrzeżonego na rzecz pożyczkodawcy wynagrodzenia godzą w porządek prawny i z tych przyczyn muszą być uznane za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

Lichwa traktowana jest jako naganne zachowanie wierzyciela, sprzeczne z zasadami współżycia społecznego rozumianymi jako przyjmowane w społeczeństwie reguły moralnego, słusznego postępowania człowieka (co do stopy odsetek w zakresie, w jakim była nadmierna, z możliwością utrzymania jej skuteczności powyżej poziomu odsetek ustawowych - wyroki Sądu Najwyższego z: 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00, OSNC 2004/4/55; 13 stycznia 2005 r., V CK 444/04, nie publ.; 5 czerwca 2007 r., I CSK 117/07, nie publ.; 3 lipca 2008 r., IV CSK 81/08, nie publ.; 27 maja 2010 r., III CSK 230/09, nie publ.; oraz 27 maja 2010 r., III CSK 230/09, nie publ.).

Dochód od kapitału w postaci odsetek powinien być zgodny z funkcją, jaką one pełnią, czyli refundować wierzycielowi spadek wartości pieniądza i dawać dochód, jaki wynikałby z przeciętnej lokaty lub inwestycji pieniężnej w okresie, w którym korzysta się z pieniędzy, nawet po terminie ich zwrotu (wyrok Sądu Najwyższego z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00, OSP 2001, Nr 3, poz. 48). Nie powinien natomiast dawać zysków nadmiernych, niemożliwych w normalnym obrocie do osiągnięcia, zwłaszcza jeśli stanowi wykorzystanie sytuacji finansowej dłużnika otrzymującego pożyczkę (...). Dochód z kapitału, również w okolicznościach pozostawania w zwłoce ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, nie powinien kojarzyć się z lichwą, a więc z zachowaniem pożyczkodawcy zawsze uważanym za naganne moralnie i bardzo negatywnie oceniane (...). Rozpowszechnienie się zachowań lichwiarskich w okresie, w którym zniesione były ustawowe odsetki maksymalne i występowały trudności ze zwalczaniem tego nagannego procederu, spowodowały decyzję ustawodawcy o powrocie

do ustawowej regulacji i wprowadzenia odsetek maksymalnych. Zgodzić się wszakże należy z tą częścią orzecznictwa sądowego, które i w czasie nieobowiązania stosownych przepisów uważało, że korzystanie z prawa podmiotowego właściciela pieniędzy, jako dysponenta określonej wartości ekonomicznej z nadmiernego oprocentowania jest sprzeczne z zasadami uczciwości, uczciwego zarobku, rzetelności strony stosunku umownego i tych wartości, które kierują uczciwym społeczeństwem w potocznym rozumieniu tych określeń (wyrok Sądu Najwyższego z 27 maja 2010 r., III CSK 230/09, LEX nr 603173).

W skardze nadzwyczajnej, obok naruszenia zasad współżycia społecznego, akcentuje się sprzeczność nadmiernych odsetek z celem i naturą umowy pożyczki. Przekroczenie wskazanych ograniczeń swobody umów w postaci zasad współżycia społecznego i natury stosunku prawnego czyni zasadnym zarzut naruszenia art. 353¹ k.c. Przepis ten nie zawiera samodzielnej sankcji, ale naruszenie tego przepisu, który należy do kategorii *iuris cogentis*, a więc naruszenie któregośkolwiek z wymienionych w nim kryteriów swobody kontraktowej uruchamia sankcję przewidzianą w art. 58 k.c.

Pojęcie natury stosunku prawnego odnosi się do tożsamości danego typu zobowiązaniowego stosunku prawnego. W przypadku każdego stosunku zobowiązaniowego, jako mającego swoje źródło w autonomii woli jego stron, do jego natury należy to, by sposób jego ukształtowania nie unicestwiał ani nadmiernie nie ograniczał wolności którejs z stron dając im pewność co do przysługujących im praw i ciążących na nich obowiązków (zob. Komentarz do art. 353¹ k.c. red. Gniewek 2021, wyd. 10). Sąd Najwyższy wskazuje, że odwołanie do natury stosunku prawnego należy rozumieć jako „nakaz respektowania podstawowych cech stosunku kontraktowego, które stanowią o jego istocie” (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 21 maja 2004 r., III CK 47/03). Sąd Najwyższy wskazuje jednocześnie na wyraźną tendencję do „wykorzystywania «natury stosunku prawnego» w celu ochrony «słuszności kontraktowej», co zbliża jego rozumienie do klauzuli zasad współżycia społecznego. Przy takim ujęciu wskazuje się, że «właściwość (natura)» danej umowy jest zachowana, gdy realizuje ona wynikający z przepisów i utrwalony w praktyce obrotu «sens gospodarczy» i «wewnętrzną równowagę aksjologiczną» w rozkładzie

praw i obowiązków stron (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 15 kwietnia 2021 r., I NSNc 35/20 oraz powołaną tam obszernie literaturę).

W świetle powyższego Sąd Najwyższy stwierdza, że w zaskarżonym nakazie zapłaty sąd autoryzował postanowienia umowne o charakterze wyraźnie lichwiarskim, a przez to nieważne, bowiem sformułowane z naruszeniem zasady swobody umów. Naliczając lichwiarskie odsetki od zaciągniętej pożyczki, sąd naruszył art. 353¹ k.c. Nie ulega wątpliwości, że zastrzeżenie w umowie odsetek karnych w wysokości 0,5% dziennie, sprzeciwiało się zasadom współżycia społecznego zakazującym stosowania lichwy. Z tego względu nakaz zapłaty wydany w postępowaniu nakazowym sankcjonował postanowienia umowne naruszające art. 353¹ k.c.

Pozostaje jeszcze do rozważenia czy w omawianym zakresie czynność prawna objęta jest nieważnością w całości, czy tylko w części. Sąd Najwyższy w obecnym składzie podziela stanowisko wyrażone w orzeczeniu Sądu Najwyższego z 30 października 1969 r. II CR 430/69, (OSNAPiUS 1970/9/152), w myśl którego postanowienia umów zastrzegające nadmierne odsetki nie stają się nieważne w całości, a jedynie co do nadwyżki. Nadwyżkę zaś, stosownie do treści art. 359 § 2 k.c. stanowią odsetki przerastające wysokość odsetek ustawowych. Nieważność postanowienia umowy w przedmiocie wysokości odsetek wywołuje bowiem taki skutek, jak gdyby wysokość ta nie była w inny sposób oznaczona. Dotyczy to zarówno wynagrodzenia za wskazany w umowie okres korzystania z pożyczonych pieniędzy jak i odszkodowania z tytułu opóźnienia zwrotu tych pieniędzy.

Koniecznym jest więc zajęcie stanowiska, że postanowienia umowy zastrzegające rażąco wygórowane odsetki są nieważne w takiej części, w jakiej - w okolicznościach sprawy - zasady współżycia społecznego ograniczają zasadę swobody umów, wyrażoną w art. 353¹ k.c. i czynią to w odniesieniu zarówno do obrotu powszechnego, jak i profesjonalnego (tak m.in. wyroki Sądu Najwyższego z: 27 maja 2010 r., III CSK 230/09, nie publ.; 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00, OSNC 2004/4/55).

Zdaniem Sądu Najwyższego w przedmiotowej sprawie konsekwencją uznania za zasadnego zarzutu rażącego naruszenia przepisów prawa materialnego, tj. art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 1 i 3 k.c. jest uznanie, że wydając zaskarżony nakaz

zapłaty naruszono również zasady praworządności, sprawiedliwości proceduralnej, a także prawa do rzetelnej procedury, zasady zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa oraz zasady pewności i bezpieczeństwa prawnego wynikających z art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 2 statuuje zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Na treść wspomnianej zasady składa się szereg wartości, wywodzonych wprost z art. 2 lub też takich, które nie zostały ujęte *expressis verbis* w Konstytucji RP, ale które wynikają z istoty i aksjologii demokratycznego państwa prawnego. Wartości te tworzą pewien kanon, który nie ma charakteru katalogu zamkniętego (por. P. Tuleja (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86, Warszawa 2016, s. 222, nb. 19).

Zasada demokratycznego państwa prawnego wyraża między innymi konieczność zapewnienia pewności co do prawa. Dlatego też postępowania nadzwyczajne, mające służyć wzruszeniu prawomocnych orzeczeń sądowych, dotyczyć powinny tylko najistotniejszych i najbardziej rażących wad wyroków bądź postanowień, a także takich wad postępowania. Nie mogą one bowiem zastępować kontroli instancyjnej i prowadzić do ponownego rozpoznania sprawy (por. wyrok NSA z 5 października 2017 r., II FSK 1286/17, LEX nr 2390446), co odpowiadać powinno konstytucyjnej zasadzie proporcjonalności.

Wywodzona z art. 2 Konstytucji RP zasada ochrony zaufania jednostki do państwa i stanowionego przez nie prawa, nazywana także zasadą lojalności państwa względem obywateli, ściśle wiąże się z bezpieczeństwem prawnym jednostki. Wyraża się ona w takim stanowieniu i stosowaniu prawa, „by nie stawało się ono swoistą pułapką dla obywatela i aby mógł on układać swoje sprawy w zaufaniu, że nie naraża się na prawne skutki, których nie mógł przewidzieć w momencie podejmowania decyzji i działań oraz w przekonaniu, iż jego działania podejmowane zgodnie z obowiązującym prawem będą także w przyszłości uznawane przez porządek prawny” (wyrok TK z 7 lutego 2001 r., K 27/00, OTK 2001/2/29, tak też P. Tuleja (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86, Warszawa 2016, s. 223-224, nb. 25). Koniecznym wymogiem realizacji zasady zaufania jest zagwarantowanie

obywatelom bezpieczeństwa prawnego. Bezpieczeństwo prawne, przewidywalność prawa stanowionego przez państwo oraz respektowanie przez władzę działań podejmowanych w zaufaniu do państwa gwarantują ochronę wolności człowieka. (P. Tuleja (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86, Warszawa 2016, s. 224, nb. 25 i 26).

Bezpieczeństwo prawne jednostki związane z pewnością prawa umożliwia przewidywalność działań organów państwa oraz prognozowanie działań własnych (wyrok TK z 14 czerwca 2000 r., P 3/00). Zatem jedną ze składowych zasady demokratycznego państwa prawnego jest zasada zaufania obywatela do państwa, wyrażająca się również w możliwości oczekiwania przez obywatela, aby organy państwa prawidłowo stosowały obowiązujące przepisy prawa, skoro zgodnie z art. 7 Konstytucji RP organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

W analizowanej sprawie spełniona została przesłanka ogólna, o której mowa w art. 89 § 1 *in principio* u.SN.

Podkreślenia wymaga, że ogólna podstawa skargi nadzwyczajnej, jakkolwiek swą treścią częściowo nawiązuje do podstawy szczególnej, ujętej w art. 89 § 1 pkt 1 u.SN, pełni jednak odmienną od niej funkcję. O ile wskazana przesłanka szczególna stanowi jedno z kryteriów, w świetle którego Sąd Najwyższy dokonuje oceny wadliwości zaskarżonego skargą nadzwyczajną prawomocnego orzeczenia, o tyle przesłanka ogólna określa warunek, którego zaistnienie otwiera drogę do usunięcia stwierdzonej wadliwości poprzez wyeliminowanie zaskarżonego orzeczenia z obrotu prawnego. Warunkiem tym jest konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego, urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Samo zatem zaistnienie przesłanki szczegółowej, również wskazanej w art. 89 § 1 pkt 1 u.SN, nie przesądza jeszcze o konieczności wyeliminowania z obrotu wadliwego orzeczenia (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z: 12 maja 2021 r., I NSNk 4/20; 16 czerwca 2021 r., I NSNc 164/20; wyrok Sądu Najwyższego z 23 czerwca 2022 r., I NSNc 567/21). Zasadność skargi nadzwyczajnej winna być oceniana przede wszystkim przez pryzmat celu tego środka kontroli konstytucyjności orzeczeń sądowych, wyrażonego w art. 89 § 1 *in principio* u.SN, a jest nim urzeczywistnienie stanu polegającego na zapewnieniu zgodności porządku prawnego, którego zaskarżone

orzeczenie jest elementem, z art. 2 Konstytucji RP (zob. wyroki Sądu Najwyższego z: 27 stycznia 2021 r., I NSNc 147/20; 23 czerwca 2022 r., I NSNc 567/21).

Sąd Najwyższy w analizowanej sprawie nie miał wątpliwości, że zastrzeżenie w spornej umowie pożyczki nadmiernych, rażąco wygórowanych odsetek, a następnie wydanie nakazu zapłaty nie tylko naruszyło równowagę kontraktową, lecz także prowadziło do zaburzenia istniejących ówczesnie stosunków społecznych. Tym samym wykreowało uprawnienie godzące w poczucie społecznej sprawiedliwości, nieusprawiedliwione warunkami oraz niezgodne z zasadami słuszności, uczciwości (lojalności) i etycznego postępowania. Wydanie nakazu zapłaty rażąco wygórowanych odsetek naruszało także zasadę zaufania obywatela do państwa i podważało jego bezpieczeństwo prawne (por. wyroki Sądu Najwyższego z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19; z 22 czerwca 2022 r., I NSNc 592/21).

Nie ulega zatem wątpliwości, że usankcjonowanie nakazem zapłaty żądania tak wygórowanego oprocentowania, w wysokości 0,5 % dziennie od wartości zadłużenia, całkowicie nieproporcjonalnych do charakteru umowy, stanowi przejaw rażącej wadliwości prawnej, zaistniałej w procesie sądowego stosowania prawa, co należy ocenić jako sprzeczne z poczuciem sprawiedliwości. Doszło zatem do naruszenia zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej w rozumieniu art. 89 § 1 *in principio* u.SN.

Zaistnienie przesłanek szczegółowych oraz funkcjonalnej z art. 89 § 1 u.SN uzasadnia stwierdzenie, że zakwestionowanie zaskarżonego nakazu jest proporcjonalnym środkiem pozwalającym zapewnić zgodność z art. 2 Konstytucji RP, przy czym w związku z tym, że skarga złożona została po upływie 5 lat od uprawomocnienia zaskarżonego nakazu zapłaty, niezbędne jest ustalenie, czy na przeszkodzie uwzględnieniu skargi i wydaniu rozstrzygnięcia, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN (uchylenie nakazu zapłaty) nie stoi art. 89 § 4 lub art. 115 § 2 u.SN.

Zgodnie z art. 115 § 2 u.SN, jeżeli zachodzą przesłanki wskazane w art. 89 § 1 u.SN, a zaskarżone orzeczenie wywołało nieodwracalne skutki prawne, w szczególności jeżeli od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia upłynęło 5 lat, Sąd Najwyższy ogranicza się do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa oraz wskazania okoliczności, z powodu których

wydał takie rozstrzygnięcie, chyba że zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN.

Z przepisu tego wynika zatem, że w przypadku, gdy od uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia upłynęło 5 lat, to pomimo stwierdzenia zaistnienia przesłanek określonych w art. 89 § 1 u.SN, zasadą jest ograniczenie się przez Sąd Najwyższy do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa. Odstąpienie od tej zasady wymaga wykazania, że zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia uchylającego zaskarżone orzeczenie.

Należy podkreślić, że przewidziana w art. 115 § 2 u.SN zasada braku możliwości uchylecia zaskarżonego orzeczenia, pomimo zaistnienia przesłanek określonych w art. 89 § 1 u.SN stanowi jeden z instrumentów wyznaczających wąskie granice nadzwyczajnego środka zaskarżenia, jakim jest skarga nadzwyczajna, co zabezpiecza przed nadużywaniem tego środka. Nadużycia w tym zakresie mogłoby prowadzić bowiem do naruszenia prawa do sądu, obejmującego również ochronę prawomocnych orzeczeń. Z tego też powodu wyjątek przewidziany art. 115 § 2 u.SN nie może być interpretowany rozszerzająco (tak też Sąd Najwyższy w wyroku z 23 czerwca 2021 r., I NSNc 144/21).

Co więcej, skoro regulacja ta ma zastosowanie w przypadku zaistnienia przesłanek określonych w art. 89 § 1 u.SN, oznacza to, że nie należy utożsamiać przesłanki funkcjonalnej z art. 89 § 1 u.SN z wyrażoną w art. 115 § 2 u.SN przesłanką dopuszczenia uchylecia zaskarżonego orzeczenia, gdy od jego uprawomocnienia upłynęło 5 lat. Każdorazowe zastosowanie tego przepisu wymaga dodatkowego uzasadnienia.

Pomimo że od wydania zaskarżonego nakazu upłynęło już ponad 5 lat, to według Sądu Najwyższego prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji RP przemawiają za wydaniem orzeczenia, o jakim mowa w art. 91 § 1 u.SN. Dalsze bowiem obowiązywanie zaskarżonego nakazu zapłaty skutkowałoby utrzymaniem istnienia długu pozwanego w rozmiarze dotkliwie ingerującym w jego prawa majątkowe. Zaznaczenia wymaga, że aktualna wysokość odsetek wynosi ok. 350 000,00 zł przy kwocie pożyczki 20 000 zł.

Niezależnie od upływu czasu, Sąd Najwyższy powinien wziąć pod uwagę niewątpliwe dobro osoby bezpośrednio poszkodowanej nakazem zapłaty. W niniejszej sprawie, zdaniem składu orzekającego, zgodne z zasadą słuszności będzie uchylenie zaskarżonego nakazu zapłaty i jego przekazanie do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Busku-Zdroju. Jednocześnie takie rozwiązanie da możliwość ponownego, wnikliwego zbadania sprawy przez Sąd Rejonowy, zgodnie z wytycznymi wyłaniającymi się na tle zarówno niniejszego orzeczenia, jak i linii orzeczniczej powstałej w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego a dotyczącej lichwiarskich odsetek.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy na podstawie 91 § 1 u.SN orzekł jak w sentencji postanowienia.

[SOP]

[ms]